

Erken 21. Yüzyılda Kürt Kimlikleri ve Kürt Milliyetçilikleri

MARTIN VAN BRUINESSEN

Kırk yıldır Kürtlere ilişkin yazıyorum ve Kürtlerin kim oldukları ve ne istedikleri konusunda hiçbir zaman tatmin edici bir tanım bulatıföim. Neyse ki yayınlanmamış olan ilk tanımlama girişimimde Kürtleri "Ortadoğu Fars, Türk ve Arap devletleri arasında bölündükten sonra, kendi ulus-devletlerine sahip olma arzusu çok geç gelmiş olan göçebe ve yarı göçebe bir aşiret halkı" olarak adlandırmıştım. Bölge konusunda eski bir uzman göçebelerin pek çoğunun çok uzun zamandır yerleşik hayata geçtiğini belirtti ve ben de dile ve dine ilişkin önemli faktörleri atlamıştım; bahsettiğim uzman Kürtleri "Hint-Avrupa dili konuşan Müslüman köylü bir halk" olarak adlandırmamı önerdi. Geriye dönüp baktığımda, Kürdistan ve Kürtler üzerine o zamana kadar uzun sohbetler ettiğim Kürtlerin muhtemelen tamamının göçebe veya köylü değil şehirli olduğunu hatırlıyorum; fakat kentlerdeki bu muhatapların da Kürtlüğü aşiretlerle, dağlarla ve de kendilerinin kısmen asimile olan yaşam biçimlerinden ziyade devlete karşı uzun bir direniş tarihiyle eşleştirdiği doğru. Artık halkın kendi tanımını kabul etmek şeklinde pragmatik bir çözümü benimsedim: Kürt kendisini Kürt olarak adlandıran ve çevresi tarafından da bu şekilde görülen kişidir. Kürtler tarihi kaynaklarda ayrı bir halk olarak yeteri ka-

dar belgelenmiştir, ancak hiçbir zaman net olarak tanımlanmamıştır.¹

Bir aşirete, dile, dine ve toprağa ('vatana') ait olmak Kürt kimliklerinin önemli bileşenleri olarak kalmaya devam etmektedir, fakat bu arıflarla net bir Kürt kimliği tanımlama girişimleri başarısızlığa mahkumdur. Bir Kürt aşiretine ait olmak kişiyi kaçınılmaz olarak diğer Kürt aşiretleri ve aşiret-temelli olmayan topluluklarla (en azından potansiyel olarak) ihtilafli bir duruma sokmaktadır. Dil veya lehçe grubu ve aynı zamanda dini aidiyet milliyetçiler tarafından algılandığı şekliyle Kürt ulusu arasında varolan önemli fay hatlarını oluşturmaktadır ve en net şekilde Irak Kürdistanı'nda görüldüğü gibi bölgesel kimlikler daha geniş dayanışmalara engel olmaya devam etmektedir. Kendi Kürt kimlikleri konusunda en açık sözlü olanların bir aşirete ait olmayan, Kürtçe konuşmayan, Sünni Müslüman olmayan veya kuşaklar boyu Kürdistan'dan uzakta yaşayan kişiler olduğu görülmektedir. Kürt siyasi kimliği -bundan kasrını kişinin kendisini geniş Kürt hareketiyle bir dereceye kadar tanımlaması veya bu harekete karılması- farklı dil, lehçe ve dinlerden kişileri, kırsal veya kentsel olanları, Kürdistan'ın farklı parçalarından ve diasporadan insanları birleştirebilir. Fakat bu tanım da genellikle seküler milliyetçi hareketleri reddeden ve kendilerini esas olarak Müslüman (veya Ezidi veya Alevi) olarak tanımlayan ve din temelli hareketler ve partilerce temsil edildiğini hisseden Kürtleri dışarıda bırakmaktadır (Bruinessen, 2006).

Uygulamada, bir kişinin kimliği herhangi olumlu bir atıftan ziyade ne *olmadığı* ile daha net bir şekilde tanımlanır. İnsanlar kimliklerini kendi durumlarıyla ilişkili *ötekilerle* karşılaştırarak tanımlayabilir; duruma bağlı olarak farklı *Ötekiler* şekillenebilir. Suriye veya Irak'taki bir Kürt, çok açık ki, bir Arap, İran'daki bir Kürt Azeri veya Fars, Türkiye'deki bir Kürt de Türk *değildir*, en azından bazı durumlarda. Fakat bu etnik kimlikler birbirini dışlayan kimlikler de değildir; 1975'te İran'da görüştüğüm bir kişi

Azeri, Fars ve aynı zamanda Kürt olduğu konusunda ısrar etmiş ve kendisinin "gerçekte" ne olduğu konusundaki naif sorumu bile anlamamış gözükmüştü; yine Türkiye'de kendilerinin (etnik olarak) Türk olduğuna ikna edildiği gözüken Kürtlerle tanışmıştım. 1960'lı yıllarda Almanya'daki göçmen bir Kürt işçisi kendisini kesinlikle Alman olarak *tanımlamıyordu*, fakat kendisini Türk göçmen işçilerden de keskin bir şekilde ayırma ihtiyacı duymuyordu. Hiç şüphe yok ki 1980'li ve 1990'lı yıllardaki silahlı çatışmalar insanların ne olduklarına dair algısı üzerinde önemli bir etkiye sahip oldu; İran'da görüştüğüm kişiyle bir daha hiç karşılaşmadım fakat üç etnik kimlikten birisini tercih etmek zorunda hissennemiş olması beni şaşırırdı. Benzer şekilde Türkiye'deki şiddet Doğu'daki birçok kişiyi etnik kimlikleri bakımından "uyandırdı". Aynı dönemde, Batı Avrupa'da-giderek artan bir şekilde Türk diasporasından ayrılan- bir Kürt diasporası ortaya çıktı (Başer, 2013).

Bu *ötekiler* birden fazla bakımdan konuyla ilgili: Kürt siyasi kimliği şekillenmeye başladığında süreç bu *ötekilerle* diyalog ve tartışma içinde gerçekleşti. Irak'taki Kürt hareketi siyasi fikirlerini ve eylem biçimlerini Arap sosyalist ve milliyetçi hareketleriyle tartışarak ve polemiklere girerek geliştirdi ve bu hareketlerin söylemlerinin önemli bir kısmını benimsedi. Türkiye'de, Kürt hareketi Türk solu ve Irak Kürt hareketiyle yakın bir ilişki içinde gelişti. Aşağı yukarı aynı şey İran ve Suriye'deki Kürt siyasi kimliğinin gelişimi için de söylenebilir. Bu farklı ülkelerdeki Kürtler, bilhassa da eğitilmiş ve kentli olanlar, komşu ülkelerdeki Kürtlerden farklı, birçok açıdan yaşadıkları ülkelerdeki Arap, Türk ve Farslarınkine benzeyen bir habitus ve siyasi tarzlar geliştirdi. Aralarında iletişim ve zaman zaman işbirliği olmasına rağmen, Kürdistan'ın her bir parçasının diğer parçalardan farklı karakteristiğe sahip kendi hareketi oldu.

Kürdistan'ın her parçasında Kürtlükleri kendileri veya komşuları tarafından tartışılan, inkar edilen gruplar, topluluklar da bulunmaktadır. Ezidiler, Aleviler, Zazaca veya Goranice konuşanlar (Kurmanci veya Sorani konuşanlardan farklı olarak), bölgenin aşiretlere bağlı olmayan köylüleri kendilerini Kürt

¹ Tezimde (1978), Kürt kimliğini tanımlamaktan sakındım fakat Kürtlerin nüfusun baskın bir unsuru olduğu çeşitli devletlerin periferisinde yer alan bir bölge olarak Kürdistan'dan bahsettim.

olarak tanımlayabilir veya tanımlamayabilir. Bu grup ve toplulukların hepsi için Kurmanci konuşan, aşiret mensubu Sünni Kürtler çoğunlukla en önemli Ötekidir ve kendi kimliklerini bu açıdan karşılaştırma yaparak tanımlarlar. Özellikle Ezidi ve Aleviler, Hıristiyan azınlıklar gibi, Sünni Kürt komşularından gördükleri kötü muamelenin travmatik anılarına sahiptir. Bu toplulukların çoğu üyesi, (Sünni) Kürtlerle ilişkilendirilmek istemez ve her türlü iletişimden sakınır. Diğer taraftan, 1970'li yıllarda tanıştığım birçok muhafazakar Kürt de Kürtçe konuşmalarına rağmen Ezidi ve Alevileri Kürt olarak kabul etmeyi reddetmişti. Ancak 1960'lardan beri Kürt siyasi hareketlerinin liderleri arasında Ezidiler ve özellikle Aleviler güçlü bir şekilde temsil edilmektedir ve bu liderler kendi toplulukları içerisinde Kürt kimliğinin farkına varılması için büyük çabalar sarfetmişlerdir. Bu kişiler 1980'lerden sonra Zaza, Alevi veya Ezidiler gibi diğer etnik kimlikler konusunda ısrar eden siyasi aktivistlerin giderek güçlü bir şekilde artan çekişmesini de deneyimlemişlerdir (Bruinessen, 1997).

Dolayısıyla, güçlü ve kesin bir şekilde Kürt kimliğinin merkezini oluşturan Kürt halkından ve de Kürt kimliğine çeşitli düzeylerde bağlı olan daha geniş çevrede (periferi) yer alan bireyler ve topluluklardan ve potansiyel olarak diğer etnik kimliklerden bahsetmek mümkündür. Çevre kavramını metaforik anlamda kullanıyorum fakat bu toplulukların çoğu gerçekte coğrafi olarak da çevrede yer almaktadır. Türkiye'de merkez daha çok Güneydoğu Anadolu bölgesine ve çevreyse etnik olarak karışık olan Gaziantep'ten Erzincan ve Erzütüm'a kadar olan bölgeye denk gelmektedir. Irak'ta Kürdistan Bölgesel Hükümeti merkezin çoğunu kontrol eder ve Kerkük ile Musul'un önemli bir bölümü Kürt kimliğiyle daha ikircikli bir ilişkisi olan çevre nüfusları içerir. Kürt milliyetçiler kadar Şii ve Sünni liderler ile Araplar ve Türkler de bu halkları kendi yörüngelerine çekmek için çaba sarfetmişlerdir.² İran'da, kuzeyde (Sün-

ni) Kürtler ve (Şii) Azeriler arasında net bir sınır vardır; ancak Güney Kürdistan'da Kürt kimliğinin merkezi, hepsi de birden fazla kimlik seçeneğine sahip ve Kürt hareketinde görece marjinal kalan Şii Kürtlerin ve Ehl-i Hak'ın, Hawrami, Gorani ve Leki lehçesi konuşanların yaşadığı bölgeyle iç içe geçmektedir.

Din, dil/lehçeden daha önemli bir fay hattı oluşturmaya devam etmektedir. Türkiye'de Sünni-Alevi ayrımı derinliğini korur ve güven eksikliğiyle işaretlenirken, aralarında ciddi bir Sünni-Şii ihtilafı olmamasına rağmen İranlı ve Iraklı Kürtler İslam'da yaşanan yeniden canlanmanın sonucunda son dönemlerde eskiye nazaran daha fazla ayrışmaktadır. Ezidilerin kendi içlerinde evlenme konusunda en katı topluluk olması diğer Kürtlerle entegrasyonlarını önlemektedir. İŞTİD tehdidi onları Kürtlerin korumasına bağımlı hale getirmiştir, fakat Ezidi topluluklarının Sünni Kürtlerin kötü muamele ve istismarına ilişkin bir hafızası da vardır ve bu nedenle Sünni Kürt komşularıyla olan ilişkilerinde güven düzeyi düşüktür. Diğer dini azınlıklar da -Elil ı'Hak (Yarsan veya Kaka'i olarak da bilinen), Şabak, Sadi- benzer şekilde korunmasızdır ve geçmişte kendilerini Kürt, Türkmen veya Arap olarak tanımlayarak ve Şii veya Sünni dini otoritelerle ilişkilendirerek koruma aramışlardır.

Kürt kimliği (veya kimlikleri) ile Kürt milliyetçiliği (veya milliyetçilikleri) farklı koşullarda farklı şekillerde dile getirilmiştir ve bu kimlikle ilişkilendirilen talepler de buna göre değişmektedir. 21. yüzyılın başında yaşanan iki büyük gelişme, Irak'ta özerk Kürdistan Bölgesel Hükümetinin oluşması ve Suriye'deki Kürt bölgelerinde özerk kantonların ilan edilmesi, Kürt siyasetinin kendisini ifade edişine ilişkin birbiriyle rekabet eden görüşleri açık bir şekilde ortaya çıkarmıştır. Bu iki bölgedeki baskın siyasi hareketler Kürt milliyetçiliğinin özünde çok farklı olan versiyonlarını temsil etmektedir. Bu iki versiyonun yanı sıra, Kürt etnik kimliğinin benlik davasının İran Devrimi'nden bu yana giderek artan şekilde önem kazanan üçüncü bir çeşidi bulunmaktadır; Kürt İslamcılığı. Makalenin bundan sonraki bölümlerinde Kürt milliyetçiliğinin bu üç çeşidinin ve aynı zamanda diğer kimlik taleplerinin geç 20. yüzyıl

2 Kerkük'teki etnik aidiyetin karmaşıklığı için bkz. (Bruinessen, 2005). Bu topluluklardan birisinin muğlak etnik aidiyetlerine ilişkin Şabaklarla ilgili bkz. (Leezenberg, 2014).

ve erken 21. yüzyıldaki önemli siyasi değişimlerde nasıl biçimlendiğini kısaca açıklamaya çalışacağım.

Irak'ta Kürt Hareketi:

Teritoryal Kontrol Odaklı Milliyetçilik

Irak Kürt hareketi merkezi hükümete karşı 1961'den bu yana silahlı mücadele yürütmüştür ve zaman içerisinde bu mücadelenin amaçları Irak Kürdistanı'nda öz-yönetim (genellikle özerklik olarak çevrilen hukmi zati) ve Irak devletinin merkezi kurumlarında demokratik temsil şeklinde belirlenmiştir. Bu iki amaç Kürt hareketinin tüm birimleri için eşit derece önemli değildir. Merkezi iktidarda demokratik temsil yalnızca kentli unsurların ilgisini çekerken, kırsaldaki aşiretler sadece hükümet müdahalesinin azalmasını istemiştir. Hareket her zaman farklı unsurların tedirgin ittifakından meydana gelmiştir: Parti (Kürdistan Demokrat Partisi, KDP) aygıtının itici gücü olan kentli eğitilmiş siyasi aktivistler, hareketin askeri gücünün önemli bir kısmını oluşturan fakat sadakatlerine hiçbir zaman kesin gözüyle bakılamayan aşiretler ve savaşla yoğrulmuş destekçileriyle hareketin savaşçı gücünün çekirdeğini oluşturan Barzani ailesi. 1960'larda, parti aktivistleri esas olarak Süleymaniye ve diğer Soranice konuşan kentlerdenken, Barzaniler ve müttefik aşiretleri (aynı zamanda düşman aşiretleri de) esas olarak Behdinan'ın kuzeyindeki Kumianci konuşan bölgedendi.

Molla Mustafa Barzani ve KDP'nin (İbrahim Ahmed ve Celal Talabani önderliğindeki) siyasi bürosu arasında hareketin izlenmesi gereken yön konusunda anlaşmazlıklar çıkınca, Barzani doğrudan Ahmed-Talabani grubunu görevden uzaklaştırdı ve partiyi yönetmesi için kişisel olarak kendisine sadık bir kişiyi atadı. Bağdat ile Barzani'nin adamları arasında sıkışan Ahmed-Talabani grubu 1966'da kısa bir süreliğine Barzani'ye karşı fiili olarak savaştı. Bu ihtilaf Irak Kürt siyasi hareketinde şiddetli çatışmalar ile anlaşma ve işbirliği dönemlerinin birbirini izlediği kalıcı bir siyasi bölünmeyle sonuçlandı. Molla Mustafa Barzani'nin 1975'te nihai olarak yenilmesinden bir yıl sonra Celal

Talabani içerisinde Süleymaniye bölgesinden öğrenci ve entelektüellerin, ayrıca kendisine bağlı peşmergenin de olduğu yeni bir parti, Kürdistan Yurtseverler Birliği'ni (KYB) kurdu; partinin genel merkezi Irak-İran sınırındaydı. Barzani'nin oğulları Mustafa ve İdris de KDP'yi yeniden organize etti ve Türk sınırına yakın ılımlı bir peşmerge varlığı oluşturdu. Takip eden yıllarda ve İran-İrak savaşı boyunca her iki parti de Irak Kürdistanı'nın güney ve kuzey bölgelerini temsil ettikleri iddiasını göstermek için sembolik eylemler gerçekleştirdi ve Irak ordusu ile büyük karşılaşmalardan sakındı. Ancak taraflar arasında her iki tarafın da hala öfkeyle hatırladığı bazı önemli çatışmalar da yaşandı (Bruinessen, 1986).

1991'deki uluslararası müdahaleden bu yana ve devam eden uluslararası koruma sayesinde Irak Kürdistanı'nın önemli bir bölümü iki partinin kolay gitmeyen birlikteliğini içeren, her partinin kendi bölgesini kontrol ettiği ve ortak hükümette eşit pay sahibi olduğu fiili bir öz-yönetime geçti. KDP Türkiye sınırını kontrol ediyordu ve dolayısıyla esas gelir kaynağı sınır ticaretiydi; KYB ise ekonomik açıdan daha az öneme sahip olan İran sınırının büyükçe kısmını kontrol etmekteydi. 1990'ların ortasında KDP ve KYB diğer nedenlerle birlikte esas olarak bölge gelirlerinin yeniden bölüşümü üzerinden bir kavgasına girdi. KDP KYB'yi Erbil'den çıkarmayı başardı (bunun için Saddam Hüseyin'in ordusundan yardım istedi!) ve o günden bu yana iki partiden daha baskın olanı haline geldi (Aydar, 1994; Gunter, 1999). Uluslararası baskı Kürtleri iç savaşta son vermeye ikna etse de birkaç yıl boyunca birisi Erbil, diğeri Süleymaniye'de yer alan iki Kürt hükümeti söz konusu oldu. 2003'te Amerika'nın Irak işgalinin ardından iki hükümet birleşerek Amerikan-denetimindeki Irak Anayasası hazırlık görüşmelerinde yer alan ve önemli siyasi kazanımlar elde eden Kürdistan Bölgesel Hükümeti'ni kurdu. Amerikalılar birleşik ve merkezi bir Irak'tan yana olsalar da 2004 ortasında çıkarılan Geçici İdari Kanun federalizmin önünü açtı ve özerk Kürdistan Bölgesel Hükümeti'nin bölgesel meselelerde kayda değer yetkisinin, ulusal bütçede adil bir payının ve aynı zamanda

merkezi hükümette önemli bir temsilinin olmasına imkan tanıdı. 2005'teki seçimlerin ardından, Mesud Barzani Kürdistan Bölgesel Hükümeti'nin başkanı ve kuzeni Hoşyar Zebari Bağdat Hükümeti'nin Dışişleri Bakanı oldu; Irak Cumhurbaşkanlığı görevi de Celal Talabani'ye verildi.³ Kürdistan Bölgesel Hükümeti'ndeki kabine görevleri KDP ve KYB arasında bölündü ve partiler Başbakanlık konusunda sırayla görev alma noktasında uzlaştı. Uzun süre devam eden ikili özerklik ve temsil hedeflerinde, KDP ve Barzani ailesi özerklik konusuna odaklanırken, Talabani ve KYB temsil noktasında öncü rol oynadı. Talabani uzun süredir Arap siyasetçilerin kendilerinin kaygısını anladığını düşünerek en fazla güvendikleri Kürt siyasetçiydi.

Ancak Iraklı Kürtlerin çoğunluğu artık birleşik bir Irak devletinin parçası olarak kalmayla ilgilenmemekte ve bağımsızlıktan farksız bir statü istemektedir. 1988'deki (en az 50.000, belki de çok daha fazla Kürt erkeğin köylerinden çıkarılıp, öldürülmeye götürüldüğü) soykırımsal Enfal operasyonu deneyimi özerkliğin kendileri için yeterli bir koruma sağlayacağı inancını parçalamıştır. Siyasi liderler bağımsızlığa giden yoldaki uygulamaya ilişkin devasa zorlukların farkında olmalarına rağmen, tabandan gelen baskı onları, özellikle Barzani'yi, tam bağımsızlığın nihai amaç olduğu yönündeki söylemi benimsemeye zorlamaktadır. Irak Kürtleri arasında öz-yönetim bölgesinin Kürt nüfusun yoğun olduğu diğer bölgelerle birlikte Kerkük şehri ve bölgesini de kapsamaya dair geniş bir oydaşma da söz konusudur. 2014'te Musul'u ele geçirerek Kerkük ve Erbil'e doğru ilerleyen ve Irak ordusunun kaçmasına yol açan IŞİD'in ani yükselişi Kürtlere iyi bir fırsat sunmuştur. Peşmerge güçleri IŞİD saldırılarını durdurmuş, ihtilafli bölgelerin kontrolünü ele geçirmiş ve bir daha bu bölgeleri terk etmemiştir. Peşmerge, milliyetçiliğin siyasi ve etnik sınırların birleşmesine dair klasik arzusuyla uyum içinde Kürt bölgelerini savunmayı bırakmaz-

ken, Arapların yaşadığı bölgelerde IŞİD'e karşı mücadele etme konusunda isteksiz davranmaktadır.

Ancak, bütün siyasi partiler ve siyasetçiler birleşik bir Kürdistan fikrini reddederken Irak Kürdistanı açısından teritoryal arzular da sınırlı kalmaya devam etmektedir. Yakın zaman önce KRG yalnızca Sorani lehçesini resmi dil olarak kullanmaya karar vermiş ve bu karar Behdinan bölgesinde konuşulan Kurmanci lehçesinin statüsünü geriletmiştir. Karar, son kertede Irak Kürdistanı'nı farklı bir oluşum olarak güçlendirirken, Türkiye ile Irak Kürdistanı arasındaki sınırı lehçe sınırıyla da çakıştırmaktadır. Yine de KDP kendisinin Kürdistan'ın diğer parçalarında, özellikle Suriye ve Türkiye'de yer alan kardeş siyasi partilerin büyük abisi olduğu fikrini yaymaya devam eder. Komşu ülkelerdeki -KDP'nin anlaşmazlık içerisinde olduğu PKK gibi partiler dahil- çoğu Kürt parti ve hareketinin de Irak Kürdistanı'nda varlığı ve hatta askeri kampları bulunmaktadır.

Kürt bölgesi, Irak'ın en özgür ve istikrarlı parçası; örneğin bölgede Irak Anayasası'na göre periyodik seçimlerin yapıldığı ve Başkanın sınırlı bir süre için seçildiği liberal bir demokrasi söz konusudur. Uygulamadaysa, tüm sistem patronaja dayanır; kaynakların çoğu KDP ve KYB tarafından kontrol edilmektedir ve kişinin bu kaynaklara erişimi iki partiden birisiyle olan bağlantılarına dayanmaktadır. İyi bağlantılara sahip iş insanları servet kazanabilirken, doğru bağlantılara sahip olmayan kişiler açısından istihdam, eğitim ve diğer hizmetlere erişim sınırlıdır. Ekonomi bir rantiyeye devlerininkine benzetilmektedir; çoğu gelir petrol ile transit ticaretten elde edilmekte ve partiler tarafından üyeleri arasında dağıtılmaktadır (Leezenberg, 2006; Natali, 2010). 1980'li yıllarda merkezi hükümetle ittifak halinde olan ve Kürt hareketine karşı mücadele edenler de dahil olmak üzere tüm aşiretler iki partinin aşiret liderlerinin pozisyonunu güçlendiren patronaj sistemine katılmış vaziyettedir.

Anayasa ne derse desin, KDP ve dolayısıyla KRG, Barzani ailesinin şirketi gibidir ve Mesud Barzani veya Neçirvan Barzani'nin kontrol ettikleri pozisyonu kaybedebileceklerini düşünmek zordur. Süleymaniye bölgesinde de aynı durum Talabani

3 Kürtler son on yıllık dönemde iki başkanlığı da elinde bulunduruyor: Mesud Barzani hala KRG'nin başkanı ve Talabani sağlık nedenleriyle Irak Cumhurbaşkanlığını bırakmak durumunda kaldığında yerine yakın dostu Fuad Masum geçti.

ailesi ve yakın çevresi için geçerlidir. Birkaç yıl önce iki partili bu yerleşik düzene alternatif olarak daha demokratik ve daha az "yozlaşmış" bir parti olarak kurulan Goran (Değişim) Partisi de kısa süre içerisinde benzer patronaj sistemine dayanan siyasi bir mekanizmaya dönüşmüştür.

Türkiye ve Suriye'deki Kürt Hareketi:
Pan-Kürt Milliyetçiliğinden 'Demokratik Özerkliğe'

Irak'ta olduğu gibi, 1960'lardan bu yana Türkiye ve Suriye'de ortaya çıkan Kürt hareketi ve yeraltı partiler de ilk ve en güçlü desteklerini geleneksel seçkinlerin eğitilmiş ve kentli üyeleri arasında buldu ve yükseköğretim geniş kesimler için daha erişilebilir hale geldikçe de destek gördükleri sınıf tabanı giderek genişledi. Aşiret seçkinlerinin liderlik kademelerinde iyi bir şekilde temsil edilmelerine rağmen bu hareketlerin çoğu ideoloji olarak sosyalizmin şu ya da bu versiyonunu benimsedi. Bu bakımdan en büyük istisna ezilen sınıfları temsil etmeyi amaçlayan ve aşiret seçkinlerini Kürdistan'ın sömürgeleştirilmesinde işbirlikçi olarak gören PKK oldu (Bruinessen, 1988; Jongerden ve Akkaya, 2010). Bir aşiret grubu ile çatışma halindeyken diğer bir aşiretle girilen arızı ittifaklara rağmen, parti aşiret güç ilişkilerine ve geleneksel aşiret değerlerine sıkı bir şekilde karşı durmaya devam etti. Tam anlamıyla 15 yıl süren gerilla savaşı sırasında, PKK birçok bölgede toplumsal ilişkileri dönüştürmeyi ve feodal sömürünün en kötü biçimlerini yok etmeyi başardı. (Toplumsal ilişkilerde devletin ayaklanmaya karşı uyguladığı yöntemlerin kesinlikle daha büyük etkisi oldu; korucu sistemi ve zorla köy boşaltmalar yoksul kentli kesimlerin artmasına ve aşiret ilişkilerinin zayıflamasına neden oldu.)

Sonradan PKK'ye dönüşecek grup, kuruluş yıllarında Marksist-Leninist, proletarya ve sömürge-karşıtı bir söylem benimseyerek Kürdistan'ı bölge devletlerinin yönetici sınıfları tarafından sömürgeleştirilmiş olarak tanımladı ve Kürdistan'ın tüm parçalarını özgürleştirmeyi ve birleştirmeyi amaçladı. PKK'nin milliyetçiliği hiçbir zaman saf etnik temelli olmadı; çünkü parti

her zaman Kürdistan'daki diğer etnik grupların varlığını kabul edip, onlara eşit haklar tanırken aynı zamanda ideolojik olarak yakın bulduğu Kürt olmayan gruplarla da işbirliği yaptı. Kurucu üyeleri ve siyasi liderleri arasında Kürt olmayanların bulunması bir gurur konusu olmuş, devrimci enternasyonalizmin bir ifadesi olarak görülmüştü. PKK, yerleşik tüm partilere meydan okuyarak Kürdistan'ın komşu parçalarından aktif bir şekilde üye edinmiş ve işbirliği yapacak kişiler bulmuştu.

PKK askeri yeteneğini siyasi sermayeye dönüştürmeye çalıştığı ve mevcut Türk toplumsal ve siyasi sistemi içerisinde sivil toplum ve yasal bir parti oluşturma girişimlerine esin kaynağı olduğunda, yani 1990'ların başında [partinin] hedefinde önemli bir değişiklik yaşandı. 1993'te Şam'da gerçekleştirilen ve Öcalan'ın tek taraflı ateşkes ilan ettiği meşhur basın toplantısında, Öcalan partisinin amaçlarını mevcut Türk devleti içerisinde Kürt haklarının elde edilmesi olarak yeniden tanımladı ve dönemin Cumhurbaşkanı Özal ile siyasi bir anlaşmaya varabileceklerine işaretini belirtti (Bruinessen, 2000).⁴ Parti'nin çok daha sonra sahiplendiği radikal demokrasi fikirlerinden esinlenmesine rağmen, yakın zaman önce ortaya çıkan Türkiyeleşme süreci partinin hedefinde yirmi yıldan daha önce yaşanan bu değişiklikle uyumludur. Öte yandan, yeni ideolojinin parçası olan tabana dayalı demokrasi ve aşağıdan yukarıya konfederal yapılar fikri örgütün hayli merkezi ve yukarıdan aşağıya şeklinde olan yapısından büyük bir kopuştur ki, PKK bunu kolaylıkla değiştiremeyecektir.

PKK proleter devrim yoluyla bağımsız, birleşik bir Kürdistan kurmayı hedefleyen bir partiden -komşu ülkelerde çeşitli biçimlerde aktif olmasına rağmen esas olarak Türkiye'ye odaklanan- devletlerin mevcut çerçevelerinde geniş askeri ve siyasi faaliyetler yürüten bir hareket haline gelmiştir. Öz-örgütlenme, yerel meclislerde karar alma mekanizması ve aşağıdan yukarıya örgütlenme ile kurulan yerel meclisler konfederasyonu ile üst düzey meclislerde temsili içeren radikal demokrasi ve öz-yönetim fikirleri özgürlükçü sosyalist ve ekolojist Murray Book-

4 1990'lann siyasi gelişmeleri için bkz. (Işık, Bilmez, Önen ve Bavkusak. 2015).

chin'in eserlerine dayanmaktadır.⁵ PKK artık milliyetçi bir hareket değil, Kürdistan'ın bölgesel bir oluşum olarak hayati bir sembolik değere sahip olmaya devam ettiği, ama Kürt ulus-devleti idealinin geçerliliğini yitirdiği post-milliyetçi bir harekettir.

PKK ve bünyesindeki örgütlerin desteklediği öz-yönetim meclislerinde Kürt etnisitesi belirleyici bir unsur değildir; yerel koşulları yansıtan bu meclislerin bazıları çok etnisitelidir ve hatta bazıları Kürtler arasında yaşayan tüm etnik ve dinsel azınlıkları bünyesinde barındırmaktadır. Benzeri topluluklar ile gönüllü konfederasyon oluşturma ile birleştirilen kent veya köy düzeyinde özerklik ile kendi kendine yetme fikri, Irak veya Türkiye Kürdistanı'ndaki geleneksel özerklik idealinden önemli biçimde farklılık göstermektedir. Yerel meclisler konfederasyonunun etnik veya devlet sınırlarını dikkate almasına gerek yoktur. Kürdistan hala bu hareketlerin bütününe coğrafi açıdan tanımlayıcı kimliğidir, fakat teorik olarak bu örgütlenme modeli Türkiye'nin veya Suriye'nin daha geniş kesimlerini-PKK'nin kardeş örgütü PYD tarafından kontrol edilen Suriye'nin Kürt bölgesinde (Rojava) örneğinde olduğu gibi- kapsayabilir ve diğer etnik toplulukları bünyesine eşit şartlarda dahil edebilir. KCK (*Koma Civaken Kurdistan-Kürdistan Topluluklar Birliği*) 2007'de, aralarında PKK ve komşu ülkelerdeki kardeş partilerin de olduğu çeşitli askeri, siyasi ve sivil ağlardan oluşan şemsiye bir örgütlenme, üst düzey konfederatör bir kurum olarak kurulmuştur. Radikal demokrasi idealine rağmen, KCK -PKK'nin üst düzey askeri yöneticilerinden birisi tarafından- sıkı bir şekilde üstten yönetilmeye devam etmektedir.⁶

5 PKK ideolojisinde kabul edilen 'demokratik özerklik' kavramının farklı açıklamaları için bkz. (Çiçek, 2011; Akkaya ve Jongerden, 2012; Gürer, 2015). Bookchin'in arkadaşı Janet Biehl PKK'nin Bookchin'in fikirlerini uygulamasına ilişkin izlenimlerini yazdı: "Report from The Mesopotamian Social Forum" (05.10.2011), <<http://new-compass.net/node/265>>. Bookchin'in kitaplarının çoğunun Türkçe çevirisi bulunuyor, örneğin; *Geleceğin Devrimi: Halk Meclisleri ve Doğrudan Demokrasisi* (2015).

6 KCK örgütlenmesinin idealize edilmiş bir görüşü için bkz. Biehl, "Report from The Mesopotamian Social Forum". KCK yaklaşımları katı bir şekilde yukarıdan-aşağı şeklinde kalan PKK'nin en üst düzey askeri komutanları Murat Karaylan ve Cemil Bayık tarafından yönetilmiştir.

Suriye'deki ayaklanma Kürtlere radikal demokrasi modelini deneyebilecekleri bir laboratuvar sunmuştur. Suriye'de büyük çoğunluğu KDP ve KYB'yle az ya da çok ilişkili ve sınırlı sayıda destekçisi olan çok sayıda Kürt partisi ve örgütü bulunmaktadır. PKK'nin kardeş örgütü PYD birkaç istisnadan birisidir. Ayrıca, diğer partilerden farklı olarak kayda değer oranda silahlı destekçisi vardır ve Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı Kuzey Suriye'nin üç bölgesinde -hatta kendisinin-daha önce etkili olmadığı Kuzeydoğu'daki Cizire bölgesinde bile- kontrolü ele geçirmeyi başarmıştır (Allsopp, 2014; Allsopp, 2013; Schimindinger, 2014). İlk başlarda Kürt bölgeleri Suriye'nin tamamına yayılan şiddetli çatışmalardan korunaklı kalmıştır, çünkü PYD ve silahlı güçleri (YPG ve YPJ) doğrudan merkezi hükümete karşı gelmemiş, Suriye ordusunu bölgeden gönüllü çekilmeye ve kontrolü PYD'ye devretmeye ikna etmiştir. 2014'te IŞİD'in yayılması ve Kobane'ye yönelik saldırılarının yarattığı kargaşa ve nüfusun büyük kısmının yerinden edilmesi sürecinde PYD bölgeyi cesurca savunan silahlı güçleriyle geniş bir uluslararası sempati (de) kazanmıştır.

PYD tarafından kurulan askeri örgütlenme ve sivil yönetim prensip olarak öz-yönetime sahip yerel ve bölgesel yönetim meclisleri, cinsiyet ve etnik eşitlik ve aşağıdan-yukarıya konfederatör örgütlenmesiyle radikal demokrasi fikrine dayanmaktadır. Batı veya Suriye Kürdistanı'nı (Rojava) oluşturan Afrin, Kobane ve Cizire kantonları en geniş bölgesel kurumlardır. Tüm düzeylerde (bir kadın ve bir erkek tarafından kontrol edilen) eşbaşkanlık sistemi uygulanır ve etnik olarak Kürt olmayan grupları veya etnik-dinsel grupları (Arap, Türkmen, Süryani, Ezidi) entegre etme çabası vardır. Kürt partilerinin bazıları bu sistem içinde çalışmakta ve işbirliği yapmakta uzlaşırken, bazıları da muhalif kalarak pasif bir muhalefet oluşturmaktadır. Benzer şekilde, Hıristiyan toplulukların bazıları hem sivil hem de askeri faaliyetlerde aktif yer alırken ve görünüşe göre kendilerine eşit davranılırken, bazıları da PYD yönetimini meşru kabul etmemektedir.

Savaş koşulları nedeniyle yerel yönetim meclislerinin uygu-

lamada nasıl işleyeceğini kurmak imkansız değilse bile çok zordur ve doğrudan gözleme dayalı ciddi bir çalışmadan haberdar değilim.⁷ Basında Kobane'nin savunulmasına sempatiyle yaklaşan çok sayıda haber var ve özellikle de PYD'nin kadın savaşçıları (*Yekineyen Parastina Jinan-Kadın Savunma Birlikleri-YPJ*) yabancı gazetecilerin tasavvuruna hitap ediyorlar. Demokrasi deneyimi radikal akademisyenler tarafından devletsiz, kendi kendine yönetim açısından en önemli deneyimlerden birisi olarak övülüyor, fakat onların beğenisi gerçek gözlemden ziyade misafirlerinin kendilerine söylediklerine dayanıyor (bkz. Graber, 2014; Taussig, 2015). Taraftar ziyaretçiler devam eden devrimle ilgili pembe bir tablo çizerken (bkz. Demir, 2015), bilgi sahibi, muhalif bir siyasi hareketle bağlantısı olan, *Kurd-Watch* isimli sivil toplum kuruluşu PYD tarafından yapılan her şeye karşı son derece eleştirel olma eğiliminde.⁸ Öte yandan, çok sayıda meclisin toplumun asli kesimlerinin karar mekanizmasında yer almasıyla kurulduğu açık. Bu meclislerin nereye kadar PYD ve YPG'nin siyasi ve askeri yönetimden gelen direktiflerden bağımsız karar alacakları konusu tartışmalı bir mesele olarak kalmaya devam ediyor.

Öz-yönetim meclislerindeki müzakerelerde yer alma deneyiminin, eşbaşkanlık yoluyla kadının pozisyonunun güçlendirilmesinin ve farklı etnik ve etnik-dinsel topluluklar arasında eşit koşulların olmasının kendisi devrimci bir süreç. Benzer şekilde, Türkiye'de yalnızca Güneydoğu'daki şehirlerin semtlerinde değil, aynı zamanda Türkiye'nin batısında da böylesi meclis deneyimleri bulunuyor. Teorik olarak öz-yönetimin bu biçimi ve konfederasyon rahatlıkla Kürt bölgelerinin ve yerleşim alanla-

7 Schmidinger'in *Yordam Kitap* tarafından Türkçeye de çevrilen kitabı, *Krieg und Revolution in Syrisch-Kurdistan (Suriye Kürdistanı'nda Savaş ve Devrim, 2015)* son dönemde yapılan en ciddi çalışmadır. Schmidinger çeşitli siyasi kanatlardan insanlarla yaptığı mülakatlarla incelikli bir genel bakış sunuyor; fakat herhangi bir görüşmeyi doğrudan gözlemlemiyor.

8 Bkz. <www.kurdwatch.org>. Bu STK Esad rejimine karşı olan Arap muhalefeti ile işbirliği yanlısı liberal Kürt Gelecek Hareketi'nin (*Şepela Peşerojeya Kurdî*) üyesi. PYD'yi kendisine muhalif olanlara karşı hapsetme, işkence ve öldürmeyle, çocukları zorla silah altına alınması ve diğer çeşitli suçları işlemekle itham ediyor.

nmn ötesine genişleyebilir ve Suriye'nin ya da Türkiye'nin tamamı için bir model olabilir. Bu model, eğer devletler önemli düzeyde bir adem-i merkezîyetçilik sağlayabilirlerse, mevcut devlet sistemine bir tehdit bile oluşturmayabilir. Aşağıdan yukarıya doğru bir modelle işleyen bir demokrasiyi hayata geçirmek son derece zordur, çünkü radikal derecede farklı bir düşünme ve yaklaşım gerektirir; paradoksal bir şekilde PKK tam da, Marksist-Leninist geçmişinden kalma, merkezi ve otoriter liderliğinden kaynaklı olarak bunu bir dereceye kadar başara-bilecek kapasiteye sahiptir. Ekoloji, tabana dayanan radikal demokrasi ve konfederalizm fikri örgütün her düzeyinde çalışılmakta ve görünüşe göre herkes tarafından sahiplenilmektedir. Fakat bu kişiler bahse konu fikirleri akılcı bir şekilde açıklayabilmelerine karşın, henüz kendilerini duygusal olarak Kürt bağımsızlığı idealinden de tamamen ayırabilmiş değillerdir.

Irak KDP'sinin milliyetçiliği ve PKK'nin post-milliyetçiliği Kürtlüğün kendini ifade etmesi ve savunması bakımından birbirinden çok farklı biçimleri temsil eden iki temel rakip ideolojidir.⁹ Ayrıca siyasi rekabetleri Kürdistan'ın tüm parçalarında belirgin olan bu iki parti, iki asli siyasi güçtür. Bu partiler arasında 2014 Kasım ayında az sayıda Iraklı Kürt peşmergeden oluşan bir grubun şehrin savunmasına katılmak için silahlarıyla birlikte Türkiye üzerinden Kobane'ye geçmesi¹⁰ ve bir yıl sonra Sincar Dağı'nın IŞİD işgalinden kurtarılması sırasında görülen daha az ikna edici ittifak gibi¹¹ birkaç istisnai işbirliği örneği bulunsa da, iki parti çoğu zaman birbirine karşı faaliyet yürütmektedir. KDP, pek çoğu PYD'yle işbirliği yapmayı reddeden Suriye Kürt partilerinden oluşan bir koalisyonu desteklerken, bunun karşılığında PYD'nin de Irak Kürdistanı'nda askeri eğitim verilmiş bu partilerin üyelerinin Rojava'ya girmesini reddettiği söylenmektedir. PKK "feodalizm" ve

9 Anlaşılması için belirtmeliyim ki, burada bu iki partiyle çekişme halinde olmayan diğer partilerden bahsetmiyorum. KYB, KDP'ye nazaran PKK'ye biraz daha yakın olmasına rağmen, o da KDP'nin en saf temsilcisi olduğu milliyetçilik ve yönetim biçiminin benzer bir pozisyonu temsil etmektedir.

10 Bkz. (Kurdish Peshmerga Forces Arrive, 2014).

11 Bkz. (Peshmerga Forces Enter Sinjar, 2015).

"yozlaşma"yla özdeşleştiği KDP'yi şiddetle eleştirirken, KDP de PKK'yi şiddet politikası ve fırkacılıkla ve baş aktör olmadığı durumlarda diğerleriyle işbirliği yapmakta isteksiz olmakla itham etmektedir. Türkiye'de PKK çizgisindeki geniş harekete mensup olmayan Kürt partileri ve hareketleri KDP'ye doğru yakınlaşma eğilimindedir ve Kürtlerin ikonik lideri olarak Mesud Barzani'ye ilgi göstermektedir. PKK saflarından ayrılan muhalif kişiler kendilerini KDP korumasının altına sokmuştur. Bu iki rakip parti ve ideoloji arasındaki çekişme önümüzdeki belirli bir dönemde de önemli bir faktör olarak devam edecek gibi görünmektedir.

"İslami Kürt Milliyetçiliği"

Kürtlerin önemli bir bölümü, muhtemelen çoğunluğu, dindar Sünni Müslümanlardır. Bu nedenle, belli bir öneme sahip siyasi partilerin tamamının seküler olması ve dini ritüellerin kamuya açık bir şekilde yapılmasını hiçbir zaman onaylamamaları biraz şaşırtıcı olabilir. Molla Mustafa Barzani muhafazakar ve dindar bir kişi olarak tanınsa da, KDP onun liderliğinde tam anlamıyla seküler kalır. PKK ilk başlarda din karşıtıyken, Kürt toplumunun büyük bir kesimi için önemi nedeniyle İslam'ı belirli bir noktaya kadar kabul etme derecesine gelmiştir. Ancak, geride bıraktığımız birkaç on yılda hem İslami olan hem de Kürt kimliğini gururla taşıyan bazı hareketler ortaya çıktı ve bu hareketlerin çoğu prensip olarak milliyetçiliğe karşı olmasına rağmen ben anılan 'İslamcı milliyetçi' olarak adlandırma eğilimindeyim. Türkiye Kürdistanı'nda bu grupta Nurcu hareketin bünyesindeki bazı küçük gruplar (Atacan, 2001), ancak aynı zamanda değişime uğramış Hizbullah hareketi ve daha yakın zamanda kurulan Azadi İnisiyatifi; İran'da merhum Ahmed Müftüzade tarafından kurulan Mekteb-i Kur'an (Mofidi, 2015); ve Irak Kürdistanı'nda Ali Bapir'in Kürdistan İslami Cemaati (*Komal-i İslamiy Kurdistan*) ve Kürdistan İslam Birliği (*Yekgirtay İslamiy Kurdistan*) yer alıyor (Leezenberg, 2006). Bu İslami milliyetçiliğinin Kürt milliyetçiliğinin önümüzdeki on

yıllarda oldukça etki kazanabilecek önemli üçüncü bir biçimini temsil ettiğini düşünüyorum.

Dindar Kürtlerin yer aldığı Müslüman toplumsal oluşumlar Kürt kimliğinin ya da genel olarak etnisitenin önemini azaltma eğilimindeydiler. Necmettin Erbakan'ın 1970'li yıllarda, yani Türkiye'nin ilk modern İslamcı hareketi olan (Milli Nizam Partisi ve Milli Selamet Partisi ile başlayan ve AKP'nin de köklerini aldığı bir dizi siyasi partinin kurulmasına yol açan) Milli Görüş hareketini kurduğu dönemde görüştüğü küçük ve orta ölçekli birçok iş adamı Kürt'tü, fakat ne Erbakan ne de o kişiler etnik arka planları ile ilgili bir kaygıya sahipti.¹² Milli Görüş partileri Türkiye'nin batısında yer alan daha büyük, daha modern işletmelerle eşit olmayan rekabet içerisindeki Orta ve Doğu Anadolu'nun küçük, orta ölçekli işletmelerinin oluşturduğu Anadolu sermayesi olarak adlandırılan kesimlerin çıkarlarını temsil ediyordu. Orta ve Doğu Anadolu aynı zamanda MSP'nin 1970'lerde en yüksek oy aldığı bölgelerdi. Milli Görüş hareketi Erbakan'ın fikirlerini Türkiye koşullarına adapte etmesine rağmen Müslüman Kardeşler'den güçlü bir şekilde etkilenmişti.¹³ Hareketin isminde yer alan "Milli" kavramının amacı Türk' ve Türkiyeli' gibi etnik veya seküler sivil vatandaşlığa değil, Osmanlı İmparatorluğu'nun Sünni Müslüman kolektivitesine ve daha spesifik olarak Anadolu'ya atıf yapmaktı.

İran İslam Devrimi ve Ali Şeriatî'nin geniş destek bulan yazarları Türkiye ve Irak'ta Kürt İslamcılarının düşünsel ve örgütsel gelişimi üzerinde önemli bir etkiye sahip oldu. Türkiye'de Türkiye ve Irak Kürdistanı'ndan İslamcı aktivistler 12 Eylül 1980 askeri darbesinin ardından ve aynı ay başlayan Irak-İran savaşı sırasında İran'a, oradan da bazılarının Rusya işgaline karşı kısa süreliğine cihatta yer aldığı Afganistan'a kaçtılar.¹⁴ Türki-

12 Kürtlerin Erbakan'ın projesine verdiği desteğin ne kadar yaşamsal öneme sahip olduğu Fehim Çalmuk tarafından net bir şekilde ortaya konulmaktadır (2001).

13 İdeolojinin en açık bir şekilde formülasyonu 1970'li yılların ortasında yayınlanan bir kitapta yer alır. Bkz. (Erbakan, 1975).

14 Bu aktivistlerin sonrasındaki gelişmeler üzerinde önemli bir etkiye sahip olmasına karşın o kişilerin İran ve Afganistan'daki maceraları ile ilgili çok az şey bi-

ye Kürdistanı içerisinde çeşitli yerel İslami örgütlenmeler çıktı, fakat çoğunluğu geçiciydi ve kısa süre içinde ortadan kayboldu. Ortaya çıkan en önemli İslamcı hareket 1990'lı yıllarda PKK'yle şiddetli bir çatışmaya giren Hizbullah'tı. Hizbullah o yıllarda devletin PKK'ye karşı geliştirdiği güvenlik yapıları ile yakın işbirliği içindeydi ve geniş bir kesim tarafından bu güçlerin kuklası olarak görülerek kendisine 'Hizbi Kontra' takma ismi verildi. Hizbullah Kürt milliyetçilerinin yanı sıra, hareketin lideri İzzettin Yıldırım'ı kaçırıp, işkence edip öldürdüğü Kürt Nurcu Zehra cemaati ve rakip İslamcı Menzil grubu gibi diğer Müslüman grupları da hedef alıyordu.¹⁵

2000 yılında Hizbullah'ın lideri Hüseyin Velioğlu'nun İstanbul'da polis kurşunuyla öldürülmesi ve üst düzey yöneticilerinin tutuklanması örgütün tarihinde bir dönüm noktası oldu. Daha genç bir yönetim öncülüğünde kendisini kapalı ve saklı bir dinsel cemaatten sivil toplum örgütüne (Mustazaf-Der) dönüştürmeye ve halk tabanını genişletmeye çalıştı.¹⁶ 2006'daki Danimarka karikatür krizi bu harekete ilk başarılı kitlesel protesto gösterisi düzenleme imkanını sundu. Hizbullah, Newroz'u kitlesel seferberliğin temel vesilesi olarak kullanan seküler Kürt hareketiyle içerisinde girdiği yeni rekabet biçiminde Kutlu Doğum kutlamaları çerçevesinde Muhammed Peygamber'i anmak için (Diyarbakır'da tam da aynı yerde ve Newroz'dan aşağı yukarı bir ay kadar sonra) benzeri kitlesel

liniyor. O kişilerden birisi okunması ilginç olan anılarını yayınladı. Bkz. (Aslan, 2014). Aslan, Afgan mücahitlerden ciddi derecede hüsrana uğradı ve sürgündeki yıllarının çoğunu Müftüzade'nin reformist Sünni örgütlenmesi olan Mekteb-i Kur'an grubuyla iletişim halinde olduğu İran'da geçirdi. Afgan cihadına katılan en meşhur Iraklı Kürt daha sonra radikal bir cihatçı olarak Kürdistan'a dönen (ve terörizm suçlamasıyla şu anda Norveç'te cezaevinde olan) Mele Mela Krekar'dır. Diğer Iraklı Kürt İslamcılardan savaşı sırasında İran istihbarat servisinden eğitim aldığına inanılıyor.

15 Bu süreçteki en iyi Hizbullah çalışması Ruşen Çakır'a aittir (2011). Rakip Müslüman gruplara karşı uygulanan şiddete genel bir bakış çalışmasının 78-85. sayfalarında yer alıyor. Devamındaki gelişmelere ilişkin, en önemli çalışma Mehmet Kurt'a aittir (2015).

16 Mustazaf-Der 2003'te kuruldu ve yetkililer tarafından 2012'de kapatıldı. Hizbullah [kapatılan derneği] yasal bir araçla değiştirmek için siyasi bir parti, Hür Dava Partisi'ni (Hüda-Par) kurdu.

toplantılar düzenlemeye başladı. Bu kutlama etkinlikleri Hizbullah'ın bu dini etkinlikler vesilesiyle-belki Newroz kutlamalarına gelenler kadar değil ancak aynı alanı doldurmaya yetecek kadar- önemli sayıda insanı harekete geçirebileceğini gösterdi. (Yerel gözlemcilere göre, çok az sayıdaki kişi hem Newroz hem de Kutlu Doğum etkinliklerine katılmıştır.) Hizbullah 2010'da kendisini Kürt kimliğinin ulusal meseleleriyle artan düzeyde ilişkilendiren bir başka kitlesel toplantı düzenleyecekti: Şeyh Said'i anma toplantısı.

Daha önceki safhalarda, Hizbullah kuruluşundan bu yana tüm üyeleri Kürt olmasına ve destek bulmak için Kürt medreseleri ağını kullanmasına rağmen, Kürt, Türk ve Araplar arasında ayrım yapmayı reddederek İslami enternasyonalizmi benimsiyor ve (Kürt) milliyetçiliğini güçlü bir şekilde reddediyordu. Geride bıraktığımız on yılda, kitlesel destek arayışı Hizbullah'ın kimliğinin Kürt yönünü tanımasına ve hatta vurgulamasına yol açtı. Hareket içerisinde, destekçileri kendi aralarında Kürtçe konuşurken, kitlesel etkinlikleri İslami olduğu kadar Kürt kimliğine de hitap ediyor. Örgütleyicilerinin ve propaganda yapanlarının çoğu Kürt melekeler ve medrese mezunları.¹⁷ Hizbullah'ın kendi yayınevi tarafından basılan ve açık bir şekilde Kürt kimliğine hitap eden bir kitapta, yazar (*ulusalcılık* olarak adlandırdığı) seküler milliyetçiliği sert bir şekilde eleştiriyor, fakat bu arada seküler milliyetçilikten beklenmeyeceğini iddia ettiği 'Kürtlerin özgürleştirilmesinden' de bahsediyor. Buradan çıkacak husus, Hizbullah'ın her ne pahasına olursa olsun, Kürtlerin özgürleşmesini amaçlandan birisi olarak görmesidir (Turan, 2011).

Kürt Nurcular arasında da Kürtlere devlet ve hatta -orijinal ismi Said-i Kürdi olan Said Nursi'nin yazdıklarını Kürtlere ve Kürdistan'a yaptığı atıfları silerek sansürleyen- ana akım Nurcu hareketlerin liderleri tarafından eşit davranılmadığının fark

17 Hizbullah'ın Kürt kimliğinin alternatif taşıyıcısı olarak ortaya çıkışına ilişkin ilk dikkat çeken çalışma Emre Uslu'nun doktora tezidir (2009). Uslu, Türkiye'deki emniyet genel müdürlüğü terörle mücadele biriminde görevliydi, daha sonra *Tarafve Today's Zaman* gazetelerinde etkili bir köşe yazarı oldu.

edilmesine dayanan Kürt kimliğine ilişkin bir farkındalık yükseliyor. Med-Zehra ve Zehra grupları Said-i Kürdi'nin yaşamının Kürt toplumsal ve siyasi faaliyetlerine dahil olduğu erken evrelerini kendisinin örnek kişiliğinin ayrılmaz bir parçası !abu! ediliyor. Her iki grup da kendi Kürt kimliklerine vurgu yapıyor; Zehra, Kürt medrese kültürünü ve dilini geliştirirken, Med-Zehra da Said Nursi'nin yam sıra Şeyh Said'in de bir ikon olarak işlendiği daha spesifik Kürt İslamcı davranış ve düşünce biçimini ifade ediyor.¹⁸ Bu Kürt Nurcuların önemli bir kısmı (Said Nursi'nin kendisi tarafından olumlu bir bağlamda kullanıldığı şekliyle) Kürt milliyetine adanmışlıkları konusunda rahat bir şekilde konuşuyor, fakat Kürt milliyetçiliği fikrini reddediyorlar. Argümanları 20. yüzyılın başlarında İstanbul'daki Kürt örgütlenmeleri arasındaki tartışmaları akla getiriyor; bir yanda seküler milliyetçi fikirlere sahip olan ve Kürt bağımsızlığı için gayret sarf edenler, diğer yanda -içlerinde Said-i Kürdi ve aynı zamanda Abdullah Cevdet'in de bulunduğu,- adem-i merkezîyetçilik yanlıları.¹⁹

Çeşitli İslamcı Kürt dernekleri ve toplulukları içinde en açık şekilde milliyetçi olanıysa, farklı arka planlara sahip İslamcı kişiler tarafından 2012'de biyarbakır'da kurulan Azadi İnisiyatifidir (Hak, Adalet ve Hürriyet için Kürdistan İslami İnisiyatifidir). Grubun seçtiği Azadi ismi Şeyh Said isyanını hazırlayan aynı isimdeki örgütlenmeye bilinçli bir atıftır. Grup, kuruluş bildirgesinde Hizbullah ve ana akım Kürt milliyetçileri dahil farklı Kürt hareketleriyle işbirliği içerisinde olma isteğini deklare etmiştir. (İslami Kürt Hareketi Yola Çıktı, 2012)

"İslami Kürt milliyetçiliğinin" siyasi amaçları çok net olmayabilir ve gruptan gruba değişebilir, fakat bahsedilen tüm grup-

18 Med-Zehra için bkz. (Atacan, 2001; Seyhanzade, 2003). Zehra en iyi 1990'lı yılların başından beri yayınladığı, en uzun süreli ya,ayan aylık kültür dergisi *Nubihar* ile bilinir.

19 Bu konulan benimle tartışan ve meseleye ilişkin fikrimi netleştirmeme yardım eden Haseki ve İstanbul'daki Demokratik Hukukçular Derneği'nden görüştüğüm kişilere teşekkür etmek istiyorum. Görüştüğüm insanların hepsi de Nurcu gelenek içerisinde yetişmiş fakat herhangi bir spesifik Nur cemaati ile bağlantısı olmayan kişilerdi ve kişisel görüşleri Kürt milliyetçiliğini reddetmekten tereddütlü bir şekilde kabul etmeye kadar değişiyordu.

lar için hem Şeyh Said hem de Said Nursi ilham kaynağıdır. Üyelerinin çoğunluğu Nakşibendi veya Nurcu gelenek içinde eğitim almıştır ve her iki Said'e de Kürt milletinin çıkarları temsil eden alternatif yolların temsilcileri olarak bakmaktadır. Ana akım Kürt hareketiyle kıyaslandığında, Türkiye'deki 'İslami Kürt milliyetçiliği' henüz zayıftır ve kitleleri dinsel bir etkinlik için toplanmanın ötesine geçirme gücünden yoksundur. Hüda-Par'ın seçimlerdeki performansı çok gösterişsizdir ve ana akım Kürt yanlısı partinin başarısıyla karşılaştırılmaz. Fakat Irak Kürdistan ile yapılacak bir karşılaştırma "İslami Kürt milliyetçiliği" örgütlenmelerinin gelişmek için potansiyeli olduğunu göstermektedir.

Daha radikal ve marjinal İslamcı akımlardan evrilen Kürdistan İslami Cemaati (*Komal-i İslamiy Kurdistan*) ile Kürdistan İslam Birliği (*Yekgirtuy İslamiy Kurdistan*) Irak Kürdistan'ndaki siyasi yapıda kendilerine yer bulmaya çalışmış, Kürt bölgesel parlamentosu seçimlerine katılan siyasi partilere dönüşmüşlerdir. 2009 seçimi: lennde Koma! oyların% 4'ünü ve Yekgirtü de % 6'sını almış, 2013'te oy oranlarını% 6 ve % 10'a yükseltmişlerdir. Ayrıca, nüfusun dindar kesimi üzerinde dolaylı etkilerini de ziyadesiyle arttırmışlardır ve iddia edildiğine göre meclislerin % 50'i Yekgirtü veya Koma! üyesidir.

Kürt üyeleri bulunan tüm İslami grupların Kürt etnik kimliğine ilişkin daha güçlü farkındalığa ve "İslami milliyetçiliğe" doğru evrilmediği de not edilmelidir. Kürdistan'ın her bir parçasında etnisite ve milliyetin tamamen yersiz olduğunu düşünen çeşitli Selefi ve İhvan etkisinde olan gruplar vardır. Bu grupların çok fazla destekçisi olmayabilir, fakat siyasi gelişmeler üzerinde dikkate değer etkileri söz konusudur. Türkiye Kürdistan'nda Selefi olmayan, çeşitli tarikat ve (Zehra ve Med-Zehra istisnasıyla) Nurcu cemaati de dahil cemaatler Milli Görüş bağlamında 'milli' kalmaya devam etmektedir, AKP'ye sıkı bir şekilde sadıktırlar ve hem İslami hem de seküler milliyetçiliği reddetmektedirler.

Bitirirken

Şu anda Kürtler arasındaki en önemli ideolojik tartışma ve güç mücadelesi KDP ile PKK'nin temsil ettiği milliyetçiliğin çeşitli biçimleri arasında yaşanıyor. Suriye ve Türkiye'de PKK'nin demokratik özerklik ve konfederalizm kavramlarını benimseyen hareketler baskın veya ana akım durumda, fakat her iki coğrafyada da PKK'yi ve PKK'nin toplumu yeniden örgütleme fikrini reddeden ve KDP'yi yeterli güce sahip tek alternatif olarak gören bireyler ve gruplar bulunuyor. Türkiye'de bu durum daha önceden ortaya çıkan Kürt siyasi hareketlerinden geriye kalanları ve aynı zamanda PKK'den kaçan muhalifleri, fakat ayrıca çoğunu "İslami Kürt milliyetçileri" olarak adlandırdıklarımı da içeriyor. Muhafazakar ve dini bir kafa yapısına sahip bir lider olarak görülen Mesud Barzani bu gruplar için başka bir Kürt siyasi liderden daha fazla kabul edilebilir.

Kürtler arasında İslami ve İslamcı cemaatlerin artmasının Kürt kimlik hareketleri ve Kürt milliyetçiliği için bazı olası sonuçları var. Bir yandan, bazı İslami gruplar Kürt kimliğine daha fazla vurgu yapıyor ve hatta 'İslami Kürt milliyetçiliğini' benimsiyor gözüküyor; diğer yandan, seküler Kürt hareketler kendilerini İslami söylem ve muhafazakar değerleri kabul eden sembolik jestler yapmaya zorlanmış olarak görüyor. Bu durum Sünni olmayan azınlıklarla ilişkide bazı gerginliklere yol açabilir.

Irak Kürdistanı'nda, özellikle KDP'nin kontrolünde bulunan bölgede, kamusal yaşamda İslam giderek daha belirgin bir hale gelmektedir ve muhafazakar değerler toplumsal ilişkilere hakimdir. Geçmişte Ezidiler, Kaka'iler ve diğer dini azınlıklar sorgusuz sualsiz Kürt olarak görülürken, bu durum aruk o kadar net değildir. Sincar'ın IŞİD tarafından işgalinden önce bölgedeki Ezidiler ve KDP arasındaki ilişkiler gergindi. Kaka'iler hala Kürdistan Bölgesel Hükümeti'ndeki siyasi ve askeri kurumlara iyi bir şekilde entegre olmuş durumdadır, fakat bölgede Sünni İslam'ın daha fazla güçlenmesi daha küçük ve zayıf bir topluluk olan Şabaklar arasında olduğu gibi bu azınlık ara-

sında da geleceklere ilişkin şüpheler doğurabilir.²⁰

Türkiye'de HDP Kürdistan'da aktif olan çeşitli İslami cemaat ve demikle diyalog başlatmıştır, fakat hala güçlü bir şekilde seküleristtir ve aynı zamanda Alevi ve Ezidi destekçileriyle de ilişki içindedir. Yine de, Kürtler arasında İslami hareketlerin giderek artan gücü bir tarafta Kürt Aleviler ve Ezidiler ile öte tarafta da Sünnilerin olduğu şekilde bir ayrışmanın büyümesiyle sonuçlanabilir. Teorik olarak, ana akırr{Kürt hareketi tarafından sahiplenilen post-milliyetçi radikal adem-i merkezizetçilik ve tabana dayanan demokrasi fikirlerinin çeşitli dinsel ve dilsel kimlikleri birbiriyle sorun çıkarmayacak bir şekilde bir arada barındırabilme kapasitesine sahip olması gerekir. Fakat bu durum, birçok kişi için sınırları belli bir toprağa ve net etno-ulusal sınırlara dayalı eski tip (ama modernist) bir milliyetçilikten vazgeçmenin zor olduğunu da kanıtlayabilir.

(İngilizceden Türkçeye çeviren OSMAN IŞÇI)

KAYNAKÇA

- 1990/arda Kürtler ve Kürdistan (2015), Ayhan Işık, Bülent Bilmez, Ronay Önen ve Tahir Baykuşak (der.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Akkaya, Ahmet Hamdi ve Jongerden, Joost (2012), "Reassembling the Political: **The PKK and the project of Radical Democracy**", *European Journal of Turkish Studies*, <<http://ejts.revues.org/index4615.htm>>.
- Allsopp, Harriet (2013), "The Kurdish Autonomy Bid in Syria: Challenges and Reactions", *The Kurdish Spring: Geopolitical Changes and the Kurds*, Mohammed M.A. Ahmed ve Michael M. Gunter (der.), Costa Mesa, CA: Mazda.
- Allsopp, Harriet (2014), *The Kurds of Syria: Political Parties and Identity in the Middle East*, Londra: I.B.Tauris.
- Aslan, Yakup (2014), *Bir Rüyanın Ardından Gerçekleşen Sessiz Devrim*, İstanbul: Ozan Yayıncılık.
- Atacan, Fulya (2001), "A Kurdish Islamist group in modern Turkey: shifting identities", *Middle Eastern Studies*, 37(3), s. 111-144.
- Aytar, Osman (1995), *Kurdistanın bifti-fifti*, İstanbul: Weşanen Nüjen.
- Başer, Bahar (2013), *Diasporada Türh-Kürt Sorunu. Almanya ve İsveç'te [kinci Kuşah Göçmenler]*, İstanbul: İletişim.
- Biehl, Janet (05.10.2011), "Report from The Mesopotamian Social Forum", <<http://new-compass.net/node/265>>.

20 Bu toplulukla ilgili olarak bkz. (Leezenberg, 2014).

Bookchin, Murray (2015), Geleceğin Devrimi: Halk Medisleri ve Doğrudan Demokrasi **Ankara: Dipnot.**

Bruinessen, Martin van (1978), Agha, Shaikh and State: On the Social and Political Structures of Kurdistan, **Doktora Tezi, Utrecht University.**

Bruinessen, Martin van (1986), "The Kurds between Iran and Iraq", MERIP Middle East Report 141, s. 14-27.

Bruinessen, Martin van (1988), "Between Guerrilla War and Political Murder: the Workers' Party of Kurdistan", MERIP Middle East Report 153 (1988), s. 40-46.

Bruinessen, Martin van (1997), "Aslımı inkar Eden Haramzadedir!": The Debate on the Ethnic Identity of the Kurdish Alevis". Syncretistic religious communities in the Near East, Krisztina Kehl-Bodrogi, et al. (der.), Leiden: Brill, 1997, s. 1-23.

Bruinessen, Martin van (2000), "Turkey and the Kurds in the early 1990s: Guerrilla, Counter-insurgency, and Emerging Civil Society", Kurdish Ethno-Nationalism versus Nation-Building States. Collected Articles, Istanbul: ISİS.

Bruinessen, Martin van (2005), "Iraq: Kurdish challenges", Looking into Iraq, Walter Posch (der.), Paris: European Union Institute for Security Studies, s. 45-72.

Bruinessen, Martin van (2006), "Kurdish paths to nation", The Kurds: nationalism and politics, Faleh A. Jabar and Hosham Dawod (der.), Londra: Saqi, s. 21-48 (Orijinal basım: "Nationalisme kurde et ethnicites intra-kurdes", Peoples Mediterranean 68-69 (1994), 11-37).

Çakır, Ruşen (2011), Derin Hizbullah: İslamcı Şiddetin Geleceği, İstanbul: Metis. s. 78-85.

Çalmuk, Fehim (2001), Erbakan'ın Kürtleri: Milli Güvenlik'in Güneydoğu Politikası, İstanbul: Metis.

Çiçek, Cuma (2011), "Demokratik Özerklik Üzerine", Birlik, 261, s. 45-53.

Dağlı, Faysal (1994), Birakujf (Kürtlerin iç Savaşı), İstanbul: Belge.

Demir, Arzu (2015), Devrimin Rojava Hali, İstanbul: Ceylan.

Erbakan, Necmettin (1975), Millî Görüş, İstanbul: Dergah.

Graeber, David (2014, 8 Ekim), "Why Is The World Ignoring the Revolutionary Kurds in Syria.?", Guardian.

Gunter, Michael M. (1999), The Kurdish predicament in Iraq. A political analysis, New York: St. Martin's Press.

Gürer, Çetin (2015), Demokrasinin Özerklik ve Bir Yurttaşlık Heterogenitesi, Ankara: **Notabene.**

Jongerden, Joost ve Ahmet Hamdi Akkaya (2010), "Born from the Left: the Making of the PKK", Nationalisms and Politics in Turkey: Political Islam, Kemalism and the Kurdish Issue, Marlies Casier and Joost Jongerden (der.), Londra: Routledge, s. 123-42.

Kurt, Mehmet (2015), Din, Şiddet ve Aidiyet: Tarihi'de Hizbullah, İstanbul: İletişim.

Leezenberg, Michiel (2006), "Political Islam among the Kurds", The Kurds: Nationalism and Politics, Faleh A. Jabar ve Hosham Dawod (der.), Londra: Saqi, s. 203-230.

Leezenberg, Michiel (2006), "Urbanization, Privatization, and Patronage: the Political Economy of Iraqi Kurdistan", The Kurds: Nationalism and Politics, Faleh A. Jabar and Hosham Dawod (der.), Londra: Saqi, s. 151-179.

Leezenberg, Michiel (2014), "The end of heterodoxy? The Shabak in post-Saddam Iraq". Religious Minorities in Kurdistan: Beyond the Mainstream, **Khanna Ormark-hali (der.)**, Wiesbaden: Harrassowitz, 2014, s. 247-67.

Mofidi, Sabah (2015), "Religion and Politics in Eastern Kurdistan (With a Focus on Maktab Qur'an During Iranian Revolution, 1979)", Journal of Politics and Law, 8(3) (2015), s. 36-50, <<http://www.ccsenet.org/journal/index.php/jpVar-tidclviewFile/50787/27255>>.

Natali, Denise (2010), The Kurdish Quasi-State: Development and Dependency in Post-Gulf War Iraq, Syracuse, NY: Syracuse University Press.

Schmidinger, Thomas (2014), Krieg und Revolution in Syrisch-Kurdistan: Analyse und Stimmung aus Rojava, Wien: Mandelbaum Verlag. Türkçe çevirisi: Suriye Kürdistan'ında Savaş ve Devrim (2015), İstanbul: Yordam.

Şeyhazade, Muhammed Siddık (1003), Nurculugun Tarihi, es: Medeni, et-i İslamiye. **İstanbul: Tenvir.**

Taussig, Michael (2015, 7 Ağustos), "The Mastery of Non-mastery", Public Seminar, <<http://www.publicseminar.org/2015/08/the-mastery-of-non-mastery/>>.

Turan, Abdulkadir (2011), Ümmetin bir Azası Olarak Kürtlerde İslami Kimliğin Gelişmesi, İstanbul: Dua Yayıncılık.

Uslu, Emrullah (2009), The Transformation of Kurdish Political Identity in Turkey: Impact of Modernization, Democratization and Globalization, Doktora Tezi, Salt Lake City: University of Utah.

"İslami Kürt hareketi yola çıktı: Azadi inisiyatifi", (2012, 9 Haziran), Demokrat Haber, <<http://www.demokrathaber.net/guncelislami-kurt-hareketi-yola-cikti-azadi-inisiyatifi-h9338.htm>>.

"Kurdish Peshmerga Forces Arrive" (2014). <<http://www.theguardian.com/world/2014/nov/01/kurdish-peshmerga-kobani-isis-syria>>.

"Peshmerga Forces Enter Sinjar" (2015). <<http://www.theguardian.com/world/2015/nov/13/peshmerga-forces-sinjar-isis-oust-gunfire-kurdish>>.

<www.kurdwatch.org>.

"İslami Kürt Hareketi Yola Çıktı" (2012). <<http://www.demokrathaber.net/guncelislami-kurt-hareketi-yola-cikti-azadi-inisiyatifi-h9338.html>>

Derleyenler
ELÇİN AKTOPRAK - A. CELİL KAYA

21. Yüzyılda Milliyetçilik

Teori ve Siyaset

İletişim Yayınları 2367 • Araştırma-Inceleme Dizisi 392
ISBN-13: 978-975-05-2032-7
© 2016 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1. BASKI 2016, İstanbul

EDİTÖR Tanıl Bora

DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK SİLİT Aysu

KAPAK FOTOGRAFİ **Kazım Kızıl**

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Remzi Abbas

BASKI Ayhan Matbaası • SERTİFİKA NO. 22749

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırım Caddesi, Gelincik Sokak, No: 6/3
Bağcılar, İstanbul Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CİLT Güven Mücellit • SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırım Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları • SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

İİİ
.....
iletisim